

*Jarosław Sułkowski**

Konstytucyjna opieka nad weteranami walk o niepodległość

I. Otaczanie weteranów walk o niepodległość opieką państwa polskiego jest wyrazem szacunku za ich poświęcenia dla kraju. Sprawiedliwe jest, by współczesne społeczeństwo dawało wyrazy wdzięczności poprzednim pokoleniom za ich odwagę i bohaterstwo w walce o dobro ojczyzny, gdyż rozwój współczesnej Polski byłby niemożliwy bez wkładu uczestników walk o niepodległość. Historyczny aspekt art. 19 Konstytucji znajduje też potwierdzenie w preambule do Konstytucji, gdzie wprost stanowi się o wdzięczności przodkom za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami. W pełni zrozumiałe jest zatem umiejscowienie omawianego postanowienia w rozdziale I Konstytucji. Pierwotna względem każdego państwa jest walka o jego ustanowienie, przetrwanie i niepodległość – dlatego za podstawę ustroju uznać należy docenienie wkładu przodków w istnienie współczesnej Polski, które wyraża się m.in. w szczególnym stosunku państwa do poprzednich pokoleń. Obecnie nie da się, niestety, jednoznacznie stwierdzić, że art. 19 Konstytucji ma wymiar wyłącznie historyczny, w tym sensie, że grupa adresatów tego przepisu ma charakter zamknięty. Ze względu na różnorodne zobowiązania międzynarodowe Polski, globalizację, umiędzynarodowienie terroryzmu oraz uniwersalizację zagrożeń weteranami walk o niepodległość Polski mogą stać się także przedstawiciele obecnego pokolenia.

401

II. Znaczenie art. 19 Konstytucji nie wyraża się wyłącznie w określonej polityce Rzeczypospolitej Polskiej względem weteranów. Należy zdecydowanie opowiedzieć się za jego normatywnym charakterem. Wynika to z kilku względów. Po pierwsze, za taką interpretacją przemawia to, że przepis ten stanowi o „specjalnej” opiece, czyli o jej kwalifikowanej postaci. Prawodawca konstytucyjny wyznaczający jedynie politykę państwa

* Dr, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki.

poprzestałby zapewne na ogólnej deklaracji o trosce o weteranów i inwalidów wojennych. Jeśli jednak zdecydował się wzmocnić charakter tej opieki i wyznaczyć jej szczególny poziom, wiązał z taką redakcją przepisu określone konsekwencje. Po drugie, nie można redukować znaczenia komentowanego przepisu tylko z tego względu, że znajduje się ona poza rozdziałem II Konstytucji regulującym co do zasady katalog praw podmiotowych jednostki. Z postanowień rozdziału I Konstytucji od dawna wyprowadza się wniosek o uznaniu tych przepisów za źródła praw podmiotowych (w szczególności z art. 20, art. 22, art. 21 ust. 2, art. 11 ust. 1, a od niedawna nawet z art. 18 Konstytucji). Takie podejście względem art. 19 nie jest więc niczym nadzwyczajnym. Nie można również pominąć wagi zasług poprzednich pokoleń dla walk o niepodległość Polski. Byłoby lekceważące dla uczestników walk niepodległościowych, gdyby organy władzy publicznej traktowały ten przepis jako wyznacznik polityki państwa. Wreszcie o tym, że art. 19 jest źródłem praw podmiotowych, świadczy jego podobieństwo do innego przepisu ustawy zasadniczej, powszechnie uważanego za źródło takich praw, tj. art. 71 ust. 1 Konstytucji. W tym ostatnim przepisie stanowi się o szczególnej pomocy, której skutkiem jest *de facto* szczególna opieka, jaką państwo powinno objąć rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, a zwłaszcza rodziny wielodzietne i niepełne.

402

Na normatywny charakter art. 19 Konstytucji zwracał także uwagę Trybunał Konstytucyjny i uznał, że deklaracja ustrojodawcy o specjalnej opiece państwa nad weteranami walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych, jest postanowieniem konstytucyjnym formułującym prawo podmiotowe¹. Stanowisko to zostało podtrzymane w wyroku z dnia 9 marca 2004 r., w którym Trybunał stwierdził, że „w doktrynie znalazło wyraz przekonanie o możliwości wyprowadzania wolności i praw z rozdziału I Konstytucji [...], co w szczególności dotyczy prawa »weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych« do specjalnej opieki państwa. Istnienie tego prawa jest dla państwa źródłem obowiązków związanych ze sprawowaniem opieki. Wobec weteranów, a zwłaszcza inwalidów wojennych, Rzeczpospolita jest państwem opiekuńczym². Trzeba jednak zastrzec, że art. 19 Konstytucji nie daje samodzielnej podstawy do zasądzania kwoty zadośćuczynienia w oderwaniu od regulacji ustawowych przewidzianych dla określenia różnego rodzaju świadczeń³.

¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 kwietnia 2003 r., SK 4/02, OTK ZU nr 4/2003, poz. 31.

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 2004 r., K 12/02, OTK ZU nr 3/A/2004, poz. 19.

³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2014 r., sygn. akt II KK 221/14, LEX nr 1504561.

III. Adresatem art. 19 Konstytucji są organy władzy publicznej, zarówno władzy ustawodawczej, wykonawczej, jak i sądowniczej, które – każde w swoim zakresie – powinny realizować treści w nim zawarte.

Beneficjentami specjalnej opieki są natomiast weterani walk o niepodległość oraz – mieszczący się w tej grupie – weterani-inwalidzi wojenni. Ustawodawca nie posłużył się pojęciem „kombatant”, choć bez wątpienia pojęcia te są sobie bliskie⁴. Z pewnością nie wszyscy kombatanci mogą być uznani za „weteranów walk o niepodległość”, jednak określenie, czym jest działalność kombatancka, ma znaczenie dla ustalenia, kim jest weteran walk o niepodległość. Z tego względu na uwagę zasługuje wyrok TK z dnia 23 września 1997 r., w którym Trybunał odniósł się do działalności mogącej stać się podstawą uzyskania statusu kombatanta. Trybunał uznał, że kombatanctwo jest uhonorowaniem zasług obywateli polskich, którzy walczyli o suwerenność i niepodległość Ojczyzny przez walkę zbrojną lub działalność cywilną. Zauważył, że wszyscy kombatanci powinni być traktowani z jednakowym szacunkiem i równą troską, a uprawnienia przewidziane w ustawie powinny obejmować na tych samych zasadach wszystkie osoby, które uzyskały potwierdzenie działalności kombatanckiej bez szczególnego faworyzowania lub dyskryminowania niektórych z nich. Zdaniem Trybunału, uczestnictwo w ruchu oporu, jako część działalności kombatanckiej, powinno więc być oceniane w ten sam lub bardzo zbliżony sposób, bez względu na przyszły status osób biorących udział w tym ruchu⁵. Wydaje się więc, że walka na rzecz niepodległości (podobnie do inwalidztwa wojennego) ma charakter obiektywny i niezbywalny, a wynikające z niej świadczenia powinny zachować trwałość i późniejsze koleje życiowe weterana nie mogą wpływać na ich zakres⁶.

Trybunał zwrócił także uwagę na obiektywne znaczenie ruchu oporu, stwierdzając, że działalność w ruchu oporu, uwzględniając czas, jaki upłynął od zakończenia II wojny światowej, z natury rzeczy występowała przed faktem podjęcia późniejszej aktywności zawodowej, stąd okoliczności związane z wykonywaniem pracy zawodowej nie mogły mieć żadnego wpływu na położenie omawianej kategorii osób. Ich sytuacja w okresie działalności w ruchu oporu była więc identyczna, a charakter i miejsce przyszej działalności zawodowej nie powinny różnicować statusu

⁴ Zdaniem Leszka Boska i Mikołaja Wilda pojęcie „weteran” jako autonomiczne pojęcie konstytucyjne nie może być utożsamiane z pojęciem „kombatant” – zob. eidem, *Kontrola konstytucyjności prawa. Zagadnienia ustrojowe, procesowe i materialnoprawne*, Warszawa 2011, s. 314.

⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 września 1997 r., K 25/96 (OTK ZU nr 3–4/1997, poz. 36).

⁶ Zob. – *mutatis mutandis* – uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1997 r., sygn. akt III ZP 8/97, OSNAPIUS 1998, nr 2, poz. 50.

prawnego podmiotów, których sytuacja faktyczna w okresie prowadzenia działalności kombatanckiej (w ruchu oporu) była taka sama⁷. W przekonaniu Trybunału różnice w ocenie okresów działalności kombatanckiej nie powinny być nadmierne, nawet przy uwzględnieniu faktu, iż większość kombatanatów to żołnierze walczący podczas wojny⁸.

IV. Prawo do specjalnej opieki przysługuje w pierwszej kolejności weteranom, czyli osobom z założenia służącym kiedyś w wojsku, doświadczonym, w dojrzałym wieku. Wniosek ten *prima facie* potwierdza dookreślenie weteranów jako osób walczących o niepodległość oraz osób dotkniętych inwalidztwem będącym skutkiem wojny. Na pewno więc art. 19 Konstytucji odnosi się do byłych żołnierzy uczestniczących w II wojnie światowej i to zapewne oni będą stanowić największy odsetek w grupie weteranów. Nie istnieje jednak konstytucyjna podstawa wyłączenia z zakresu podmiotowego tego przepisu żołnierzy współcześnie służących w misjach wojskowych, którzy także poświęcają własne zdrowie i bezpieczeństwo walcząc o dobro państwa polskiego⁹.

404 Beneficjentem specjalnej opieki musi być uczestnik walk, a zatem starć, działań siłowych, w których uczestniczą co najmniej dwie strony. Do przeszłości należy tradycyjne ujęcie przeciwnika jako wroga – strony konfliktu, uzbrojonego, o najczęściej odmiennej przynależności państwowej. Kwestią doświadczeń historycznych jest także walka o niepodległość polegająca na stawianiu oporu władzom systemów totalitarnych, także wtedy, gdy nie wiązało się to z uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Działalność legitymująca do uzyskania statusu weterana musi wynikać z walki o suwerenność i niepodległość Polski, jeśli osoby biorące udział w tej walce podlegały represjom z przyczyn politycznych, religijnych lub innych, ale związanych ze stawianym oporem¹⁰.

Współczesne konflikty charakteryzują się trudnościami w zdefiniowaniu drugiej strony starcia, zwłaszcza że mogą nią być uczestnicy wojny hybrydowej, a nawet uczestnicy nie tyle wojny w rozumieniu konwencjonalnym, ile innych zjawisk zagrażających bezpieczeństwu i suwerenności państwa (terroryzm, lokalne konflikty zbrojne, cyberterroryzm itp.).

⁷ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 września 1997 r., K 25/96 (OTK ZU nr 3–4/1997, poz. 36).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Znalazło to potwierdzenie w ustawie z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa (Dz.U., nr 205, poz. 1203).

¹⁰ Art. 19 Konstytucji nie dotyczy osób, które podlegały represjom wojennym i okresu powojennego z innych przyczyn niż działalność polityczna, religijna lub inna związana z walką o suwerenność i niepodległość Polski – wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2012 r., K 9/12 (OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 136).

Przedmiotem dyskusji może być, czy warunkiem objęcia specjalną opieką są walki w rozumieniu starcia militarnego. Współczesne zagrożenia państwowości nie sprowadzają się do konwencjonalnych działań militarnych, nie musi dojść do bezpośredniej konfrontacji, by nastąpiło pokrzywdzenie uczestnika działań obronnych państwa.

Celem działań uzasadniających przyznanie korzyści ma być walka o niepodległość. Należy podkreślić, że państwowotwórcze, tradycyjne ujęcie niepodległości oznaczające uzyskanie niezależności w wyniku działań wojennych nie będzie jedyną podstawą objęcia opieką. Walką na rzecz niepodległości będzie także prowadzenie misji, akcji, działań militarnych podnoszących bezpieczeństwo państwa i w ten sposób utrwalających państwową suwerenność.

Konstytucja nie daje odpowiedzi na pytanie, czy adresatem specjalnej opieki są wyłącznie obywatele polscy. Nie da się wykluczyć wyjścia poza więź obywatelstwa. Uczestnicy walk o niepodległość, zwłaszcza tych w przeszłości, byli niekiedy zmuszani do opuszczenia Polski, nie można więc apriorycznie wykluczyć z grona weteranów byłych obywateli polskich.

Poza tym, specjalne traktowanie weteranów nie musi być wynikiem doznanych cierpień czy uszczerbku na ich zdrowiu¹¹. Wprawdzie konstytucja stanowi o inwalidach wojennych, podkreślając w ten sposób ludzki wymiar krzywd wojennych, jednak sytuację prawną inwalidów wojennych utożsamia z sytuacją prawną weteranów walk o niepodległość – uczestników innych niż inwalidzi. Oznacza to, że specjalna opieka, o której mowa w art. 19 Konstytucji, jest z jednej strony rekompensatą za doznane krzywdy, cierpienia lub strach (względem inwalidów), z drugiej jednak – jest przejawem szacunku obecnego pokolenia wobec wszystkich weteranów.

V. Konstytucja nie daje choćby przykładu rozumienia opieki rozszerzonej nad weteranami. Jediną pewną jej cechą jest specjalny charakter, co należy rozumieć jako wyjście ponad standard opieki przyznany w ramach „typowego” systemu ubezpieczeń społecznych. Specjalna opieka państwa

¹¹ Jak podkreślił Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z dnia 18 marca 2014 r., sygn. akt II SA/Wa 1839/13 (CBOSA), nie powinno budzić wątpliwości, że art. 19 Konstytucji dotyczy wszystkich żołnierzy, którzy zarówno na polach walki w kraju, jak i na obczyźnie ponieśli ofiary, stając się niejednokrotnie inwalidami wojennymi, i zapewnia z tego tytułu specjalną opiekę państwa. Tym samym jakiegokolwiek różnicowanie żołnierzy Wojska Polskiego w przedziale czasu od 1953 do 2010 r. nie może mieć miejsca, a organy władzy publicznej nie mogą dzielić żołnierzy i ich trudu w służbie Ojczyzny na bardziej i mniej słuszny – zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie.

nad weteranami walk o niepodległość, a zwłaszcza inwalidami wojennymi, musi odróżniać się pod względem zakresu świadczeń opiekuńczych, ich jakości i trwałości od tego rodzaju świadczeń na rzecz innych grup społecznych¹². W tym sensie opieka jest więc odejściem od zasady równości dopuszczalnym, choć poddającym się ocenie z punktu widzenia kryteriów uprzywilejowania i ograniczenia przywilejów, przyznanie świadczeń nie może być przypadkowe, arbitralne i nieznajdujące poparcia w stanie faktycznym związanym z osobą uprawnionego do takiego świadczenia. Ustawodawca może modyfikować kształt tych świadczeń stosownie do możliwości ekonomicznych państwa i do ocen historycznych (dziejów Polski).

406 Trzeba jednak zastrzec, że standard opieki nie może przerastać możliwości państwa, które jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli. Opieka „specjalna” to taki rodzaj pieczy, który przewyższa pozostałe postacie pomocy udzielanej przez państwo. Przywileje dla weteranów i inwalidów stanowią konstytucyjnie dopuszczone odstępstwo od zasady równości ze względu na szczególną wartość konstytucyjną, jaką jest udział w walce o niepodległość. Należy także pamiętać o konieczności utrzymania uprawnień wynikających z art. 19 Konstytucji w granicach, które nie przekroczą nakazu urzeczywistnienia zasady sprawiedliwości społecznej. Specjalna opieka państwa musi pozostawać w zgodzie z tą zasadą, a zatem nie może prowadzić do udzielania przywilejów w sposób nieusprawiedliwiony rzeczywistymi zasługami lub niepozostający w bezpośrednim z nimi związku, arbitralny, mechaniczny i nierzetelny oraz pozbawiony troski o właściwe wydatkowanie zasobów publicznych¹³.

Trybunał w przeszłości interpretował pojęcie szczególnej pomocy (która ma odpowiednik w gwarancji „specjalnej opieki” dla weteranów walk o niepodległość) i uznał, że wynika z niej – po pierwsze – obowiązek władzy zapewnienia minimum egzystencji oraz – po drugie – zapewnienie pomocy wykraczającej poza zwykłą pieczę. Konstytucja pozostawia przy tym ustawodawcy (działającemu w ramach porządku wartości i zasad konstytucyjnych) pewien margines swobody w precyzyjnym ustaleniu progu egzystencjalnego, odpowiadającego minimalnemu poziomowi konsumpcji towarów i usług człowieka w danych warunkach społeczno-ekonomicznych. Specjalna opieka przewidziana w – *mutatis mutandis* – art. 19 Konstytucji nie zwalnia z odpowiedzialności za swoje utrzymanie, a członków rodziny z obowiązków alimentacyjnych. Oznacza to m.in., że obowiązek ochrony i pomocy weteranowi nie może być realizowany tylko

¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 marca 2004 r., K 12/02, OTK ZU nr 3/A/2004, poz. 19.

¹³ *Ibidem*.

poprzez system zabezpieczenia społecznego, ale przez zharmonizowane rozwiązania systemowe¹⁴.

Ustalenie, czym jest specjalna opieka w rozumieniu konstytucyjnym, musi uwzględniać dwie cechy osób, do których jest skierowana – po pierwsze, weterani z reguły są osobami starszymi, po drugie, ze względu na wiek bądź doznane krzywdy, mogą być dotknięci kalectwem, niepełnosprawnością lub chorobami. Jeśli więc opieka ma być swoistego rodzaju zadośćuczynieniem za krzywdy i przynieść ulgę w codziennej egzystencji, powinna skupiać się na dwojakiego rodzaju świadczeniach: pieniężnych i z zakresu opieki zdrowotnej. Te pierwsze powinny z założenia pomóc w egzystencji, ale co do zasady nie muszą być substytutem comiesięcznego świadczenia w wysokości odpowiadającej świadczeniom emerytalnym, chyba że mamy do czynienia z inwalidztwem, na skutek którego jednostka nie podjęła i nie może podjąć pracy. Świadczenia zdrowotne z kolei mogą przyjąć różną postać – od zwiększenia dostępności, przez wprowadzenie priorytetowej ścieżki uzyskiwania usług lecznictwa uzdrowiskowego, świadczeń zdrowotnych, przez refundację leków, sprzętu rehabilitacyjnego, środków aptecznych itp. Dopuszczalne będzie także zróżnicowanie w zakresie obowiązku podatkowego albo uznanie okresu walki lub internowania, albo niesłusznego skazania za okres składkowy dla celów emerytalno-rentowych. Można przyznać przywileje w zakresie poruszania się środkami komunikacji publicznej, dofinansowania do kosztów utrzymania mieszkania itd. Wymagany jest jednak związek między sytuacją osobistą weterana a przyznanym świadczeniem. Szczególna opieka wyraża się więc w przyjęciu określonych świadczeń, ułatwień, przywilejów dla weteranów¹⁵.

Natomiast ograniczenia w zakresie realizowanego już modelu opieki mogą być dokonywane jedynie wówczas, gdy dalsze sprawowanie przez państwo specjalnej opieki zagraża jego bezpieczeństwu i nie istnieją inne możliwości uniknięcia naruszenia zakazu ustalonego w art. 216 ust. 5 Konstytucji. Godność i honor weteranów walk o niepodległość wymagają, by ustawodawca przywiązywał znaczenie do deklaracji zawartych w rozdziale I Konstytucji, a zwłaszcza do treści zawartych w art. 19 Konstytucji¹⁶.

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 listopada 2005 r., P 3/05 (OTK ZU nr 10/A/2005, poz. 115).

¹⁵ M. Jabłoński, *Prawo weteranów do specjalnej opieki ze strony państwa*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014, s. 610–611.

¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2012 r., K 9/12 (OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 136).

VI. Konstytucja nie określa ani form, ani zakresu opieki nad weteranami i inwalidami wojennymi. W tym więc zakresie pozostawia swobodę ustawodawcy zwykłemu, który dysponuje marginesem uznania co do wyboru celowych i odpowiednich form wsparcia adresatów art. 19 Konstytucji. Jednostka nie może oczekiwać przyznania jej świadczenia w określonym przez nią kształcie, gdyż o nim decyduje ustawodawca. Określając znaczenie normatywne art. 19, nie można jednak pominąć, że przepis ten daje jednostce podstawę do formułowania określonych żądań. Przede wszystkim można domagać się, by świadczenia raz przyznane nie były arbitralnie odbierane lub modyfikowane. Nie chodzi tu jednak o „typową” ochronę praw nabytych. Jednostka może żądać od ustawodawcy – w razie podjęcia decyzji o ograniczeniu przyznanych praw – wskazania wartości konstytucyjnych uzasadniających to ograniczenie, ale wartości o takim znaczeniu, które mogłyby stać się argumentem za rzecz redukcji nie tylko opieki, ale kwalifikowanej jej postaci. Można więc przyjąć, że skoro świadczenia społeczne inne niż te związane ze statusem weterana mogą być modyfikowane wyłącznie z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych, to dla ograniczenia korzyści płynących ze świadczeń nadzwyczajnych (będących przejawem specjalnej opieki) standard ten musi być bardziej rygorystyczny. Innymi słowy, nie każdy argument legitymujący ustawodawcę do pozbawienia świadczeń społecznych będzie usprawiedliwiały – z punktu widzenia konstytucji – odebranie świadczeń weteranów. Poza tym naruszeniem Konstytucji byłoby niewprowadzenie jakichkolwiek przywilejów lub korzyści dla weteranów i zrównanie ich sytuacji z sytuacją innych inwalidów lub osób starszych. Konstytucja na tle beneficjentów świadczeń społecznych (art. 67 ust. 1) wyróżnia weteranów walk o niepodległość i inwalidów wojennych. Konieczne jest więc przyznanie tej grupie „czegoś więcej” w porównaniu ze świadczeniami otrzymywanymi przez osoby korzystające z zabezpieczenia społecznego.

Wykaz literatury

- Bosek L., Wild M., *Kontrola konstytucyjności prawa. Zagadnienia ustrojowe, procesowe i materialnoprawne*, Warszawa 2011.
- Jabłoński M., *Prawo weteranów do specjalnej opieki ze strony państwa*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.
- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 września 1997 r., K 25/96 (OTK ZU nr 3–4/1997, poz. 36).
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2014 r., sygn. akt II KK 221/14, LEX nr 1504561.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1997 r., sygn. akt III ZP 8/97, OSNA-PiUS 1998, nr 2, poz. 50.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 kwietnia 2003 r., SK 4/02, OTK ZU nr 4/2003, poz. 31.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 2004 r., K 12/02, OTK ZU nr 3/A/2004, poz. 19.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 listopada 2005 r., P 3/05 (OTK ZU nr 10/A/2005, poz. 115).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2012 r., K 9/12 (OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 136).

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 18 marca 2014 r., sygn. akt II SA/Wa 1839/13 (CBOSA).